

Кушакова Н. О.
здобувач відділу макроекономіки
та державного управління

Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій

Kushakova Nadiya

Black Sea Research Institute of Economics and Innovations

МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу сучасного стану розвитку металургійної промисловості України. З'ясовано, що до складу вітчизняного металургійного комплексу входять окремі суб'єкти господарювання, які виготовляють вироби з металу та поєднані в єдиний технологічний ланцюг та формують складну технічну інфраструктуру. Окреслено вісім етапів розвитку металургійної промисловості, що має довготривалу історію. Визначено, що сьогодні Україна входить до ТОП-10 країн виробників сталі та чавуну у світі, проте останнім часом наша країна дещо втрачає свої позиції. Саме тому необхідно активізувати виробництво високотехнологічної кінцевої продукції, що дасть можливість збільшити отримувану додану вартість та підвищить конкурентоспроможність. Майже чверть вітчизняного експорту становлять продукти металургії, але такі обсяги досягаються за рахунок експорту продукції з незначною доданою вартістю та низькою прибутковістю. Тому необхідно прагнути до диверсифікації структури експорту металургії, що дозволить позбутися статусу країни з експортно-сировинною спрямованістю.

Ключові слова: експорт продукції металургійного комплексу, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, металургійне виробництво, національна економіка, обсяги виробництва металургії, техніко-технологічне переоснащення.

Вступ та постановка проблеми. Незважаючи на стрімкий розвиток високоінтелектуальних технологій уявити сучасне життя людини без металургії є неможливим. Оскільки це та галузь, продукти якої ми використовуємо кожного дня (автотранспорт, будівлі, мости, навіть посуд тощо), проте не помічаємо та не надаємо великого значення. Також металургія виступає сировинною базою для будівництва, суднобудування, машинобудування, авіабудування, оборонного комплексу, здобутки яких безпосередньо залежать від сучасного динамічного зростання металургійного виробництва. Отже, металургійний комплекс можна визначити як одну з провідних галузей народного господарства України. Саме тому дослідження даного напрямку є завжди актуальною проблемою, що потребує постійного та всебічного аналізу, внаслідок мінливих змін як внутрішніх відносин, так і ситуації на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки металургія є однією з базових галузей економіки України, то вона привертає увагу багатьох науковців, аналітиків, експертів та практиків. Аналізу сучасного стану та визначенню перспектив розвитку вітчизняного металургійного комплексу присвячені праці А. Амоши, О. Анісімової, О. Борисенка, В. Венгера, А. Лазуткіна, О. Мінаєва, О. Мезенцевої, В. Нікіфорової, О. Панченка, О. Пасхавера, В. Рожкова, А. Соколова, Є. Чайковського, О. Шапурова тощо. Проте, стрімкі та постійні зміни у світовому металургійному виробництві потребують подальших перманентних досліджень, що передбачають окреслення можливих шляхів підвищення ефективності розвитку металургійних підприємств України та з'ясування факторів, що дозволять збільшити конкурентоспроможність металургії на зовнішньому ринку й тим самим стануть передумовою зростання обсягів експорту.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану металургійної промисловості України, окреслення проблем та резервів її подальшого розвитку.

Результати дослідження. Металургія виступає однією з базових галузей вітчизняної економіки, розвиток

якої суттєво впливає на соціально-економічний стан країни. Металургія є стратегічною складовою національної економіки, оскільки, по-перше, від її розвитку залежить зростання більшості галузей промисловості України; по-друге, вона виступає важливим джерелом валютних надходжень, адже в структурі вітчизняного експорту часта металургії становить майже 30%; по-третє, є лідером за податковими відрахуваннями до бюджету країни; по-четверте, за рахунок створення понад 200 тис. робочих місць [6] сприяє розв'язанню проблем працевлаштування населення.

В цілому металургійний комплекс це цілісна система, до складу якої входять окремі суб'єкти господарювання (гірничо-збагачувальні комбінати, металургійні заводи та комбінати, феросплавні заводи, коксохімічні заводи, збагачувальні фабрики та інші підприємства), що виготовляють вироби з металу й поєднані в єдиний технологічний ланцюг та формують складну технічну інфраструктуру. Такий ланцюг охоплює низку технологічних процесів, починаючи від видобутку та збагачення сировини до отримання готової продукції й складається з наступних стадій:

- 1) видобуток залізної руди, марганцевої руди, глини, вапняків, коксівного вугілля, флюсів;
- 2) збагачення руд, виробництво агломерату, коксу;
- 3) виплавки сталі, чавуну, виробництво прокату, труб тощо;
- 4) виробництво феросплавів, виплавка електросталі та сплавів, профільного прокату, порошкової металургії;
- 5) використання відходів металургії: виробництво будівельних матеріалів,
- 6) азотних добрив, пластмас та ін. [5, с. 212].

Вітчизняна металургійна промисловість має довготривалу історію розвитку, адже її становлення припадає ще на період доби індустріалізації другої половини XIX століття. Основні етапи розвитку металургійного комплексу України представлено в таблиці 1.

Сьогодні розвиток вітчизняної металургії позначається не тільки на економічному становищі нашої дер-

Основні етапи розвитку металургійної промисловості України

Етап	Період	Коротка характеристика
Перший	1870-1913 рр.	Зародження та розвиток чорної металургії на території сучасної України. Так, у 1872 році було введено в експлуатацію перший металургійний завод.
Другий	1914-1918 рр.	Застій у розвитку, що пов'язаний з періодом Першої світової війни.
Третій	1918-1940 рр.	Відбудова металургії та період її активного розвитку, що передбачав будівництво нових металургійних заводів («Азовсталь», «Криворіжсталь», «Запоріжсталь», «Дніпроспецсталь» тощо), що й сьогодні залишаються одними з лідерів в даній галузі.
Четвертий	1940-1945 рр.	Застій у розвитку, що пов'язаний з періодом Другої світової війни.
П'ятий	1945-1990 рр.	Постійне зростання металургійного виробництва, що було спрямоване на задоволення виробничих потреб Радянського Союзу.
Шостий	1990-1999 рр.	Період нестабільного розвитку, що визначався поступовим переходом до ринкової економіки та розірванням усталених господарських зв'язків.
Сьомий	2000-2013 рр.	Один з найбільш яскравих періодів у розвитку вітчизняної металургії, що характеризується збільшення обсягів виробництва сталі, що дало змогу Україні посідати 7-8 місце в світі за даними World Steel Association.
Восьмий	2014 – по теперішній час	Значний спад у розвитку металургійної галузі, що обумовлено загостренням воєнного конфлікту на сході країни, адже значна частина металургійних підприємств знаходиться на тимчасово окупованій території. Зокрема, внаслідок пошкодження та руйнування припинили свою діяльність такі потужні металургійні підприємства як «Стаханівський завод феросплавів», ТОВ «Сталь», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», «Єнакіївський металургійний комбінат», «Харцизький трубний завод», ПАТ «Донецький електрометалургійний завод».

жави, але й впливає на загальносвітові тенденції даного сегменту. Адже Україна входить до ТОП-10 країн виробників сталі та чавуну у світі (див. рис. 1, рис. 2). У 2007 році було досягнуто найкращих показників за часів незалежності щодо обсягів виробництва сталі – 29,0 млн. т., чавуну – 35,6 млн т.; готового прокату – 24,5 млн. т., труб – 2,8 млн. т., а найбільші обсяги виробництва напівфабрикатів було досягнуто лише у 2013 р., що становили 18,1 млн т. [7] Проте сьогодні відчутним є певне зменшення обсягів виробництва. Так, якщо у 2013 році Україна створювала 1,9% світової «сирої» сталі, то у 2017 році – лише 1,2%. Аналогічна ситуація прослідковується щодо обсягів виробництва чавуну. У 2013 році Україна створювала 2,5% світового чавуну, а у 2017 році лише 1,8%. Отже, позитивними рисами є те, що Україна займає одні з лідуючих позицій у світі у металургійному виробництві. До негативних слід віднести певний спад у розвитку металургійної промисловості, що спостерігається останнім часом, в той час як у світовому вимірі відчутною є тенденція навпаки до незначного збільшення. Наявна ситуація потребує значної уваги як з боку урядовців, так і мета-

лургів, адже збереження даної траєкторії руху може негативно позначитися на економіці країни в цілому.

В сучасних умовах на розвиток металургійного виробництва впливає ряд негативних чинників, що мають світовий масштаб, зокрема:

- 1) падіння попиту на вироби з металу, що все більше не витримують конкуренції з боку пластмас;
- 2) зменшення цін на металургійну сировину та готову продукцію, що стало підґрунтям для зростання конкуренції на зовнішніх ринках та зменшення доходів. Такі зміни пов'язані зі збільшенням обсягів виробничих потужностей у країнах Близького Сходу, Африки та особливо Китаю, що є лідером у металургійному виробництві [1; 4];
- 3) фінансові потрясіння;
- 4) зниження обсягів виробництва, що потрібно розглядати як ознаку глобального скорочення масштабів металургійного виробництва.

Одним з напрямів розвитку вітчизняної металургії є активізація виробництва високотехнологічної кінцевої продукції, що дасть можливість збільшити отримувану додану вартість та підвищить конкурентоспроможність.

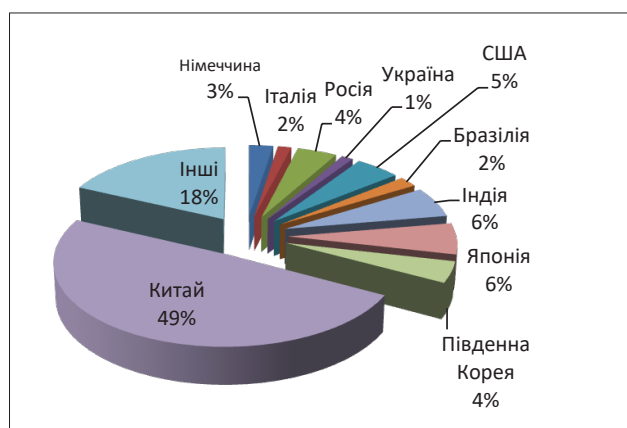

Рис. 1. Обсяги виробництва «сирої» сталі провідними країнами виробниками у 2017 році

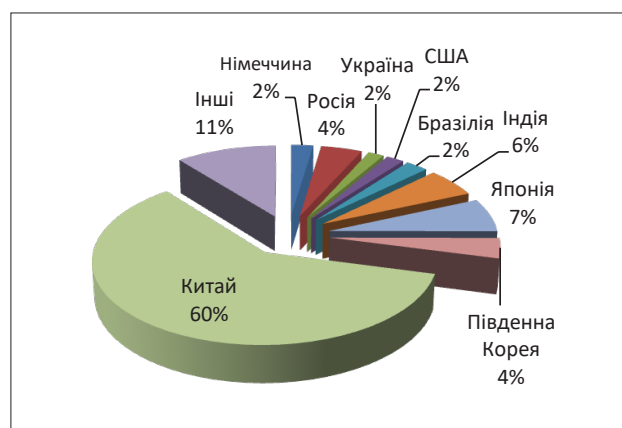

Рис. 2. Обсяги виробництва чавуну провідними країнами виробниками у 2017 році

Такі кроки дозволять зменшити спрямованість на виготовлення сировинної продукції, що, у свою чергу, активно спрямовується на експорт. Виробництво чавуну, сталі та іншої продукції первинного оброблення сталі становить понад 90% від усієї продукції металургійної галузі (див. табл. 2). За статистичними оцінками виробництво готових металевих виробів є незначним, що потребує уваги з боку держави. Адже наявність достатньої кількості сировини та кваліфікованого персоналу може стати підґрунтям для збільшення обсягу та асортименту готової металеві продукції, що дозволить створити додаткові робочі місця та збільшити надходження до державного бюджету.

Важливим показником, що характеризує стан розвитку металургійного комплексу України є обсяги експорту його продукції. Слід зазначити, що металургія завдяки потужному експортному потенціалу сприяє збільшенню валютних надходжень, що безпосередньо позначається на курсі іноземних валют та ситуації на валютному ринку в цілому. У структурі експорту товарів за 2018 рік металургійна промисловість посідає другу позицію, відповідно її частка становила 24,6% [3], тобто майже чверть вітчизняного експорту – це продукти металургії. Слід відмітити позитивні тенденції, адже в грошовому еквіваленті експорт продукції металургійного комплексу у 2018 році становив 11633,1 млн дол. США, що на 14,9% більше ніж у 2017 році (10124,6 млн дол. США) й серед усіх груп експортних товарів металургія має найбільше зростання. Проте, здебільшого воно зумовлено збільшенням частки експорту продукції з незначною доданою вартістю та низькою прибутковістю, а саме чавуну та залізної руди (див. табл. 3), що свідчить про використання вітчизняними металургійними підприємствами морально та фізично застарілої техніки та технології.

Окреслене вимагає значної уваги з боку держави, адже переорієнтація на виробництво кінцевої продукції та її збут на внутрішньому ринку й експорт готового продукату та напівфабрикатів буде мати позитивні здобутки.

Зокрема збільшиться частка валютних надходжень до країни, будуть створені нові робочі місця тощо й найголовніше Україна зможе позбутися статусу країни з експортно-сировинною спрямованістю. Одним зі шляхів вирішення даної проблеми може бути диверсифікація структури експорту металургії, якої можна досягти за рахунок збільшення частки технологічного експорту, але для цього необхідно частково переорієнтувати виробництво, активно проводити маркетингову роботу, що потребує збільшення інвестиційних надходжень у інноваційний розвиток металургії як за рахунок вітчизняних, так і іноземних інвесторів. Отже, першочерговими питаннями, розв'язання яких дозволить створити належні умови для розвитку металургійного комплексу зокрема та національної економіки в цілому, мають стати забезпечення політико-економічної стабільності, неухильне верховенство права, припинення воєнних дій на сході країни, побудова якісної транспортно-логістичної інфраструктури та запровадження ефективного митно-тарифного регулювання.

Позитивними здобутками диверсифікації структури експорту для вітчизняних металургійних підприємств може стати розширення торгового асортименту та отримання більш стабільних результатів діяльності, підвищення конкурентоспроможності та мінімізація втрат в періоди криз та циклічних спадів, що дозволить знайти додаткові ресурси для подолання існуючих проблем розвитку. Проте, на думку Т.В. Горянської, ефективно впровадження диверсифікації потребує забезпечення наступних умов: «прагнення підприємств до саморозвитку, тобто зростання за рахунок нових профільних активів; прагнення забезпечити зростання прибутку за рахунок проникнення в нові, більш привабливі сфери або виходу з неприбуткових активів» [2, с. 139].

Аналізуючи становище вітчизняної металургії, слід зазначити, що вона потребує запровадження цілісної державної системи підтримки, яка має передбачати

Таблиця 2

Структура виробництва металургійної продукції [6], млн. тонн

	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках чи формах первинних інших	27,3	29,1	24,8	21,9	23,6	19,8
Напівфабрикати зі сталі нелегованої плоскі		10,4	9,0	8,3	9,2	9,1
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям	17,5	15,1	12,7	11,2	11,2	10,8
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям	15,8	18,1	14,7	11,9	13,2	10,4
Труби та трубки, профілі порожнисті, зі сталі	2,0	1,8	1,6	1,0	1,0	1,2

Таблиця 3

Структура експорту металургійної продукції [8], тис. тонн

	Напівфабрикати та готові сталеві вироби	Чавун	Залізна руда	Злитки та семіси	Довга продукція	Плоска продукція	Трубчата продукція	Металобрухт
2008	28 648	1 472	22 779	12 763	5 819	8 249	1 808	636
2009	23 970	1 370	27 613	11 520	5 000	6 061	1 381	891
2010	25 201	1 481	32 742	11 430	5 909	6 565	1 291	665
2011	25 955	1 774	34 124	10 816	5 922	7 561	1 648	802
2012	24 142	1 966	35 053	10 101	5 937	6 562	1 536	367
2013	24 720	2 261	37 986	10 952	5 832	6 752	1 177	255
2014	21 492	2 212	40 836	9 290	4 956	6 275	966	928
2015	17 721	2 152	45 653	7 849	4 326	4 940	600	1208
2016	18 230	2 540	39 203	7 833	4 589	5 298	508	273
2017	15 224	2 343	37 409	6 372	3 249	4 968	632	487
2018	16 225	2 896	39 452	6 274	3 086	4 563	627	426

захист інтересів вітчизняних компаній на зовнішніх ринках, запровадження механізму пільгового кредитування експортерів, вирішення проблем щодо відшкодування ПДВ. Серед інших факторів, що негативно позначаються на експортних можливостях даної галузі, слід виділити:

- невисоку якість вітчизняної металургійної продукції, що не відповідає вимогам зарубіжних ринків та потребам іноземних покупців;
- призупинення діяльності частки металургійних підприємств, що розташовані в зоні ООС;
- несприятливу зовнішньоекономічну кон'юнктуру;
- збільшення частки китайської продукції на зовнішньому ринку, яка є більш дешевою, та посилення конкуренції з боку пластмасових замінників;
- посилення конкурентної боротьби на ринках Європи та Азії;
- зниження попиту на металургійну продукцію на Близькому Сході, що обумовлені політичною нестабільністю та можливим перерозподілом сфер політичного впливу.

Також необхідно відмітити, що вкрай негативно на становищі українських металургів на зовнішньому ринку позначилися введені США та ЄС митні обмеження та дискримінаційні квоти, що були запроваджені у 2018 році, що стало основою штучного витіснення вітчизняних експортерів зі світових ринків металу.

Висновки. Аналіз сучасного стану розвитку металургійної промисловості засвідчив існування певних проблем, що привели до скорочення обсягів виробництва металургійної продукції. До головних причин, що

негативно позначаються на металургійному комплексі України, вирішення яких дозволить відновити могутність вітчизняної металургії, слід віднести:

- відсутність інноваційних впроваджень в цілому та сучасних наукових пошуків в металургійній галузі при нераціональному використанні наявного науково-технічного потенціалу, що стало основою низьких темпів модернізації та інноваційної діяльності;
- зменшення частки іноземних інвестицій, що є наслідком несприятливого політико-економічного клімату в країні;
- використання морально та фізично застарілих основних виробничих фондів;
- недостатню увагу з боку держави до металургійного комплексу як однієї з провідних галузей народного господарства, що потребує не тільки окреслення стратегічних напрямів відновлення, але й належної фінансової підтримки;
- недостатній розвиток вітчизняного ринку металопродукції та зменшення купівельної спроможності українських споживачів, що є наслідком застійних тенденцій у металоспоживчих галузях;
- воєнний конфлікт на сході країни та розірвання усталених зв'язків з російськими споживачами та постачальниками;
- з одного боку зростання цін на сировину та енергоресурси й транспортування, а з другого боку зниження світових цін та скорочення світового попиту на продукцію металургійного виробництва, що привело до зменшення чистих прибутків металургійних підприємств;
- загострення екологічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Большаков В.І., Тубольцев Л.Г. Чорна металургія і національна безпека України. *Вісник НАН України*. 2014. С. 48–58.
2. Горянська Т.В. Конкурентні позиції експортоорієнтованих секторів економіки України. *Економіка промисловості*. 2012. № 1–2. С. 138–141.
3. Інфографіка щодо загальних підсумків експорту товарів і послуг України у 2018 році / Міністерство економіки та торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendersiiEksportuInfografika-eksport> (дата звернення: 12.02.2019).
4. Козенков Д.Є., Цимбалюк О.В. Аналіз стану чорної металургії України: сучасні проблеми та шляхи розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2225>. (дата звернення: 07.10.2018).
5. Плавшуда К.В. Державне програмування розвитку металургійного комплексу України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (13). С. 211–219.
6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (дата звернення: 18.07.2018).
7. Хаустов В., Вагнер В. З чого починалося і що маємо? *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. 11. URL: https://dt.ua/promyshliennost/metalurgiya-ukrayini-306344_.html (дата звернення: 23.04.2019).
8. Steel Statistical Yearbook. URL: <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics/steel-statistical-yearbook.html>

МЕТАЛЛУРГИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. Статья посвящена комплексному анализу современного состояния развития металлургической промышленности Украины. Установлено, что в состав отечественного металлургического комплекса входят отдельные субъекты хозяйствования, которые производят изделия из металла и объединены в единый технологический цепь и формируют сложную техническую инфраструктуру. Выделено восемь этапов развития металлургической промышленности, которая имеет длительную историю. Определено, что сегодня Украина входит в ТОП-10 стран производителей стали и чугуна в мире, однако в последнее время наша страна несколько теряет свои позиции. Именно поэтому необходимо активизировать производство высокотехнологичной конечной продукции, что позволит увеличить получаемую добавленную стоимость и повысить конкурентоспособность. Почти четверть отечественного экспорта составляют продукты металлургии, но такие объемы достигаются за счет экспорта продукции с незначительной добавленной стоимостью и низкой доходностью. Поэтому необходимо стремиться к диверсификации структуры экспорта металлургии, что позволит избавиться от статуса страны с экспортно-сырьевой направленностью.

Ключевые слова: инновационное развитие, конкурентоспособность, металлургическое производство, национальная экономика, объемы производства металлургии, технико-технологическое переоснащение, экспорт продукции металлургического комплекса.

THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE: THE CURRENT SITUATION AND PROBLEMS

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the current state of development of the metallurgical industry of Ukraine, which is one of the basic branches of the domestic economy. It has been found that in the composition of the domestic metallurgical complex are separate entities that manufacture metal products and are united in a single technological chain, the initial stage of which is the extraction and enrichment of raw materials with subsequent processing and production of finished products, and form a complex technical infrastructure. Eight stages of the development of the metallurgical industry with a long history are outlined, since its formation dates back to the period of industrialization of the second half of the nineteenth century. It is determined that today Ukraine is among the TOP-10 countries of steel and cast iron producers in the world, but recently our country has been losing its position. That is why it is necessary to activate the production of high-tech end products, which will increase the value added and increase competitiveness. Almost a quarter of domestic exports are made of metallurgical products, but such volumes are achieved by the export of products with low added value and low profitability. Therefore, it is necessary to strive for diversification of the structure of export of metallurgy, which will help to lose the status of the country with export-raw materials orientation. The main reasons negatively affecting the metallurgical complex of Ukraine, the solution of which will restore the power of domestic metallurgy, were: lack of innovative introduction and modern scientific research in the metallurgical sector; decrease in the share of foreign investments; the use of morally and physically obsolete fixed assets; insufficient attention from the state to the metallurgical complex; insufficient development of the domestic market for metal products and reduction of the purchasing power of Ukrainian consumers; the military conflict in the east of the country and the breaking of established ties with Russian consumers and suppliers; exacerbation of environmental problems.

Key words: competitiveness, export of metallurgical complex products, innovative development, metallurgical production, metallurgical production volumes, national economy, technical and technological re-equipment.